

ЧОРНОБИЛЬСЬКА АЕС:

26. 04. 1986–30. 11. 1986

Микола Скрека

•

ПЕРШІ НЕ ХОТИЛИ Б СТАТИ ОСТАННІМИ

Кожна історія має передісторію. І коли я згадую трагічне 26 квітня 1986 року, усе те, що було зроблено людьми для подолання наслідків катастрофи на ЧАЕС, неминуче повертаюся пам'яттю у дні, місяці, роки, що передували цьому. По-моєму, таке повернення не просто правомірне, але й закономірне, якщо прагнути об'єктивно осмислити причини і наслідки трагедії. І для того, щоб вирішити, що і як нам робити сьогодні та завтра, — також.

Місто Прип'ять починалося взимку 1970 року першим кілочком, забитим на майданчику, де колись повинна була вирости станція — первісток атомної енергетики в Україні. Дарма, що не було ще ні станції, ні міста, у якому житимуть потім енергетики, не було навіть тимчасового селища, власне, не було ще нічого, крім ентузіазму будівельників. Уроцистостям це не заважало. Вони пройшли у присутності найвищого галузевого керівника — міністра енергетики і електрифікації колишнього Радянського Союзу Петра Степановича Непорожного.

Зрозуміло, були при цьому вже й будівельники, яких десантом закинули із спорудження Трипільської ГЕС. Серед них — і моя дружина Віра Михайлівна — тоді ще просто Віра. Жили вони у готелі в Чорнобилі, звідки на роботу їздили автобусами. Наприкінці квітня того ж 1970 року приїхав сюди і я після закінчення Київського будівельного технікуму.

Прип'ять починалася із селища, яке найменували Лісним. Там ми монтували тимчасове житло — дерев'яні збірні будиночки, в одному з яких наша молода родина одержала кімнату. Першу у своєму житті. Усе, власне, було тут для нас першим — і робота, і житло, і радість від усвідомлення вдалого початку самостійного шляху. Дружина працювала нормувальницею, а я спочатку — теслярем-бетонником першого, потім відразу четвертого розряду, а ще через якийсь місяць — бригадиром.

Бригада росла, як на дріжджах. Через півроку з десяти чоловік у ній стало п'ятдесят. Ну, а я за півроку дійшов до посади майстра. У вересні 1970-го народився у нас первісток Сергій. Ця, на перший погляд, суто особиста подія стала подією для всієї Прип'яті. Він був зареєстрований як перший новонароджений у новонароджуваному місті.

Ми всі вірили, що місто народиться, що воно буде. І ми побудували його.

Мені випало бути серед прип'ятських першопрохідців. Головний корпус атомної, машинний зал, реакторне відділення — скрізь ми заклали перші кубометри бетону. Збереглося навіть фото котлована з табличкою на краю: «Головний корпус. Будівництво веде дільниця номер один. Майстер М. Скрека».

Згодом я став виконробом, старшим виконробом. 15 серпня 1972 року (про це зберігся запис у робочому журналі) ми заклали перший кубічний метр бетону в тіло Чорнобильської АЕС. І при цьому був присутнім згадуваний вище Петро Степанович Непорожній, який власноруч кинув у бетон капсулу з нержавіючої сталі із посланням молодих до майбутніх поколінь. Була тоді така традиція. Координати тієї капсули теж зазначені у робочому журналі, який зберігається в архіві станції. Якби виникла потреба, за кілька робочих змін я готовий знайти ту капсулу.

Ця подія відбувалася уже за керівництва будівельним комплексом ЧАЕС Василя Трохимовича Кизими, якого я вважаю своїм учителем і з яким працював до самої аварії.

1975 року мене було нагороджено орденом «Знак Пошани», якого я, щоправда, ніколи не одягав. Не можу забути 1975-ий не через цю нагороду. Він пам'ятний тим, що став першим пусковим роком на будівництві ЧАЕС. Тоді рік визначався пусковим рішенням вищестоящих органів. Для такого об'єкта, як атомна станція, рішення приймала Верховна Рада колишнього Союзу. Пустити, правда, станцію тоді не вдалося, як не вийшло цього і наступного — 1976 року. Але, зрештою, переборюючи усі об'єктивні і суб'єктивні труднощі, ми добилися виконання наміченого: у вересні 1977-го перший блок Чорнобильської АЕС дав струм.

Пригадується певною мірою комічний випадок, що стався перед початком мітингу з приводу пуску першого блока. На урочистості чекали самого першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Васильовича Щербицького. І треба ж було такому статися, щоб перед адміністративно-побутовим корпусом, на місці, яке було, мов на долоні, з усіх кінців майдану, де вже була готова святкова трибуна, картину зіпсував тепловоз. Він штовхав під'їзною колією якийсь вагон і зійшов з рейок. Моряки таку ситуацію називають авралом. І справді, рятувати становище кинулися всі, хто міг чимось допомогти. Терміново знайшли і доставили до АПК-1 «підстилку» під колеса тепловоза у вигляді металевих «башмаків», і він, хоч і з потугами, вібрався на тверде. А Щербицький так і не приїхав. Даремно, виходить, старалися...

Спливло це у пам'яті як своєрідний контраст до тієї щоденної буденної роботи, яку ми виконували протягом років за цілодобовим графіком. Будували разом і станцію, і місто Прип'ять. На станції, як правило, були більш кваліфіковані кадри. Що не кажи, а відповідальність при зведенні первістка атомної енергетики і серійного житла була все-таки різною. Усі роки будівництва мені запам'яталися, як суцільна трудова зміна. Вдень і вночі, у суботні, недільні, святкові дні. Модне сьогодні слово «пан» ми тоді вживали у відношенні до бетону. Він був для нас втіленням високої мети, він вимагав чіткості, злагоженості. І ми робили все, щоб якість була на найвищому рівні.

Незважаючи на те, що Чорнобильську атомну будував увесь колишній Радянський Союз, не можна сказати, що у нас було абсолютно все у такій кількості, як того хотілося б. Лімітувався, наприклад, крайовий час. Щодня після 14-ої години відповідальні за будівництво збиралися на планірку, де чи не насамперед ділили крани. Хтось «виби-

вав» собі кран на півгодини, хтось — на півзміни. Якщо в тебе пішов бетон, тоді питань не виникало — кран одержуй. Якщо для того, щоб зняти опалубку, то ще, як кажуть, могли подивитися і дивилися. Якщо об'єм роботи був незначний, виконували його й підручними засобами.

Тризмінка не давала спокою і телефонам. Їх ставити доводилося на ніч біля подушки. Дзвінок опівночі не був чимось надзвичайним. Доводилося мені давати телефоном нічні консультації, зокрема молодим фахівцям, які, крім усього іншого, приїхавши з Азербайджану, майже не розуміли ні російської, ні української. Але минув якийсь рік — стали хорошими фахівцями.

Ритм роботи залишався напруженим і після пуску першого блока. За ним треба було вводити до ладу другий, третій, четвертий. У квітні 1986-го усе це для нас — будівельників було уже пройденим етапом. Ми будували п'ятий і шостий блоки. Наша загальнобудівельна дільниця від фундаментів і до даху укладала все той же бетон. Роботи перекреслила чорна дата 26 квітня 1986 року.

Інакше, як чорним, я той день не можу назвати. Після нього потяглися інші чорні дні. Буквально наступний приніс у свідомість, у нашу лексику кимось призабуте, а для кого і зовсім незвичне слово евакуація. Маса автобусів, маса людей...

Вночі 26-го на будівельному майданчику наших було зовсім небагато. Звістка про вибух майже всіх застала у місті. Вранці ще ніхто нічого до пуття не знав. Діти пішли до школи. Дорослі — хто до магазинів, хто до знайомих. Ми жили неподалік від лікарні, до якої того ранку чомусь частіше, ніж звичайно, під'їздили машини «швидкої допомоги». До нас приїхав у гості син Сергій, який вчився у профтехучилищі при Чернігівській фабриці музичних інструментів. На вихідні він додому приїздив майже завжди. Так і цього разу було. Якраз про цей приїзд збереглися його свідчення, зафіксовані у листі до моєї матері, а його бабусі Марфи Петрівни Скреки, що живе у селі Змітневі Сосницького району на Чернігівщині. Лист був написаний 4 травня. Ось які враження залишилися від побаченого тоді у хлопця, якому було неповних шістнадцять років:

«...Коли під'їздили до Семиходів, усі перейшли на інший бік вагона і почали показувати на атомну станцію. Четвертий енергоблок був підірваний. Я подивився. Він був зруйнований тільки вгорі. Зруйнований і чорний.

Зліз із поїзда, пішов додому. Біля Круга зупинився і ще подивився на станцію. Звідти вона добре проглядається. Прийшов додому...

«Швидка» літала повз наш будинок туди-сюди. Їздили машини і мили дорогу з порошком. Аварія сталася вночі з п'ятниці на суботу о 2—3-й годині. Вибуху ніхто не чув. Тепер я дивуюся, як туди пропустили чернігівський поїзд через півдоби.

Вранці (27 квітня — примітка упорядника) мене розбудив вертоліт, який літав біля нашого будинку і все чимось бризкав. Я встав годині о 8-й. Вранці по радіо оголосили, що на Чорнобильській АЕС сталася аварія і щоб чекали подальших оголошень.

Годині о 12-й знову оголосили по радіо приблизно такий текст:

«Увага! У зв'язку з тим, що на Чорнобильській АЕС стався вибух, для безпеки людей, у першу чергу дітей, буде проведена тимчасова евакуація. З собою необхідно взяти документи, речі першої потреби і продуктів на перший випадок. Будинки будуть охоронятися працівниками міліції. О 14-й годині до кожного будинку буде поданий автобус. Збе-

рігайте спокій. Не забудьте вимкнути електроенергію, воду і газ». І так повторяли разів вісім.

Міліції наїхало у Прип'ять бачено-небачено. Мабуть, більше, ніж прип'ятчан. А о 14-й усі сіли в автобуси і поїхали. У бік Поліського. Автобуси пригнали з Києва. З тисячу автобусів їхали години три з численними зупинками.

Привезли нас у село Залішани Поліського району. За 72 кілометри від Прип'яті. Розмістили по хатах. Я поселився з сім'єю, до баби Ганни. Варила нам баба Ганна борщ, картоплю. Купували в магазині ковбасу, консерви, огірки. Голодними не були. Спочатку днів два вранці пили мікстуру з молоком — одну чайну ложку на кухоль молока. Потім давали порошки.

На другий чи третій день приїхала військова лазня. Поставили намет — хоч помилися під душем.

У Чорнобилі насилають у мішки пісок, складають у куполи парашутів і скидають на АЕС. З Чорнобиля спочатку евакуювали тільки дітей, а в середу знову з Києва з тисячу автобусів пригнали інших евакуювати.

...Свою червону сумку я залишив у Прип'яті. Тепер буду їздити тільки у Змітнів. Такі справи.

Почуваю себе добре, але в понеділок сходжу до підліткового лікаря (у Чернігові — примітка упорядника) перевіритися на радіоактивність».

До синових спостережень можу тільки додати, що Залішани на Київщині були мені знайомі ще з часів виробничої практики під час навчання у будівельному технікумі. Там ми будували корівник. У селі в ранці евакуйованих ми залишалися недовго. Син поїхав у Чернігів на навчання, а я з дружиною і дочками — до моєї рідні на Сосниччину. На будівельний майданчик повернувся уже в жовтні того ж 1986 року.

З поверненням мені довелося певною мірою перепрофілюватися. Це й зрозуміло, адже про будівництво п'ятого і шостого блоків уже не могло бути й мови. Треба було відновлювати те, що поруйновано, порушено у квітні. Наша підрядна організація «Гідроелектромонтаж» вела підготовчі роботи до пуску першого, другого та третього блоків. Монтували і перевіряли трансформатори, відновлювали освітлення, вели вторинну комутацію, тобто всі електромонтажні роботи покладалися на нас.

Щоб усе це робити, потрібні були належні умови, насамперед такий рівень радіації, який дозволяв би працювати без безпосереднього ризику для життя і здоров'я. Тут нам допомагали військові. Не можу не згадати добрим словом воїнів із Ленінградського та Закавказького військових округів. До тисячі чоловік їх щодня проводили дезактивацію, зокрема вивозили забруднений ґрунт. Я приймав роботу, яку вони виконували на совість. Рівень радіації до вечора в зоні монтажних робіт «збивали» до двадцяти мілірентгенів на годину, що вважалось оптимальним. Але вранці наступного дня поверталися, як кажуть, на круги своя. Рівень знову підскакував до сотні мілірентгенів. Що поробиш: поруч був четвертий зруйнований блок зі своїм зловісним радіоактивним диханням. Солдати знову починали все спочатку і, зрештою, перемогли. Ціною неймовірних зусиль, ціною власного здоров'я, але добилися отих бажаних двадцяти мілірентгенів не на одну ніч, а надовго. Це стало базою для подальшого зниження рівня радіоактивності аж до природного.

Говорячи про оптимальний на той час для роботи рівень, слід звернути увагу на те, що в окремих випадках, коли не бачили іншого виходу, «ходили» ми в поля, що сягали п'яти—десяти рентгенів на годину. Приміром, знали, що в одній із «гарячих» точок є потрібний для монтажу кабель. Чекали, поки його підвезуть з іншої області чи й республіки, означало згаяти кілька днів. Ось тоді сідав я в бронетранспортер і їхав за потрібним матеріалом. Знаходиться в таких зонах довго, зрозуміло, не можна. Не посилали туди й рядових робітників, але керівництву часом доводилося переступати через заборони і рекомендації.

Працювали вахтовим методом — по п'ятнадцять днів. Жили в Чорнобилі. Хоча слово жили тут можна вживати тільки умовно. Жили — тобто спали. Стомлювалися смертельно. Приїздили зі зміни і падали на ліжка. Але ніхто не скаржився на труднощі. Усі розуміли смисл суворого поняття «треба».

Виробництво виробництвом, але паралельно дбали і про побут. Без нього, зрозуміло, не обійдешся. За допомогою солдатів протягом двох тижнів мені вдалося підготувати два під'їзди одного з чорнобильських будинків під гуртожиток. У цій стандартній цегляній п'ятиповерховій споруді за кілька місяців завелося безліч мишей. Та перед тим, як ретельно вимити квартири, щоб знизити рівень іонізуючого випромінювання, довелося не тільки лякати гризунів, але й виконати іншу важку не стільки фізично, як морально, роботу — викидати різний домашній скарб — меблі, книги, альбоми. Це все колись було дороге і миле людям, які тут жили, працювали, кохали. І ось тепер воно летіло з вікон п'ятого поверху, щоб потрапити на звалище радіоактивних відходів. З однієї квартири довелося викидати навіть росяля.

Із цього приводу не можу не згадати і відвідання власної квартири у Прип'яті. Особливо болісним було перше враження. Вибиті вікна, двері, розкидані по підлозі речі. Явно було видно сліди мародерства. Я зайшов із міліціонером. Відразу вирішив забрати ключі від гаража. У ящику комода, де вони звичайно лежали, було порожньо. Розгубився навіть.

— Усі ви, прип'ятські, такі, — співчутливо сказав міліціонер. — Тільки заходите до квартири, руки тремтять починають. А оце не вони? — і показав на ключі, які чомусь лежали на софі.

— Вони, — полегшено зітхнув я, а про себе подумав, що тому, хто вирішив скористатися з чужого горя, явно не пощастило. Кинув він їх, як непотріб. Бо справді, що з ключів, на яких, певна річ, не вказано номер гаражного бокса?

Коли я відчинив гараж, виявилось, що в ньому повний порядок з точки зору радіоактивності. Металічні ворота, цегляні стіни захистили машину від забруднення. Допомогла ще й така деталь, як відсутність вентиляції, що не дало проникнути всередину пилові. До аварії то було вадою гаража, а тут у пригоді стало.

А з квартири, на відвідання якої було відпущено п'ятнадцять хвилин, узяв зібрання творів Джека Лондона — одного із своїх улюблених письменників, два альбоми з сімейними фотографіями, дві кришталеві вазы і... ополоник. Останній — на прохання дружини. Він їй особливо дорогий, як пам'ять про колишню викладачку з технікуму, яка нам той ополоник на весілля подарувала.

Минулого року звозив на колишню квартиру дітей — на екскурсію. Молодша донька Таня її практично не знала, а в Сергія і Наталки з тією квартирою зв'язані дитячі спогади. Що ж, хай пам'ятають свою

«малу батьківщину». Правда, зараз у квартирі зовсім порожньо. Стоїть лише стінка «Либідь», софа, за яку завалилася підшивка «Крокодила». Цей журнал ми любили колись переглядати на дозвіллі з дітьми. Споглядання пустки пригнічує, хоча добре розумію: треба звільняти квартири від речей, які все одно уже не будуть використовуватися. Тут і міркування радіаційної безпеки, і вимоги елементарної санітарії. Узяти ті ж холодильники. Після спішної евакуації людей, там же залишилися продукти. Електрика ж була відімкнена. Усе, природно, зіпсувалося...

Пам'яттю про місто Прип'ять, яке для нас стало рідним, буде скульптурна фігура Прометея. Стояла вона там біля однойменного кіно-театру. Її перевезли і встановили біля станції. Я особисто займався цим.

У монтажній організації в післяаварійний період довелося працювати не дуже довго. Зустрівся якимось з Василем Трохимовичем Кизиною. Він відразу і питає:

— Чим займаєшся?

Пояснив і відразу ж почув:

— Переходь до мене.

Мені завжди подобалися у Василеві Трохимовичеві рішучість і категоричність при прийнятті важливих рішень. Не став перечити йому і цього разу.

Так, починаючи із січня 1987 року, я очолив будівельно-монтажне управління «Промбуду» в Славутичі. Прийняв його з шістьнадцятьма працівниками. За місяць довів штат до сотні, а в літо увійшли вже з чотирма з половиною сотнями будівельників. І в Славутичі, як і в Прип'яті, було тимчасове селище Лісне. Думали назвати його Дружною, але спрацювала ностальгія. Ми, власне, і зараз вважаємо себе прип'ятчанами. І в будівельно-монтажному управлінні кістяк колективу склали мешканці цього тепер безлюдного міста.

Зараз ми продовжуємо працювати на станції, щоб вона жила. Виконуємо програму реконструкції робочих місць. Іде ремонт першого блоку. То все мої турботи — начальника ремонтно-будівельного цеху ЧАЕС. На цій посаді працюю з квітня 1995 року, але вона настільки зв'язана з моєю попередньою роботою, що особливої новизни не відчувається. Ремонтувати доводиться те, що раніше сам будував.

Сьогодні наша станція дає від шести до восьми відсотків електроенергії, вироблюваної в Україні. Вагома частка. Чим її замінити в разі закриття ЧАЕС? На сьогодні нічим. Тим більше, що закриття станцію треба буде обслуговувати, для чого потрібна також енергія. Із виробника ЧАЕС відразу перетвориться на споживача, причому такого, якого ні за якої енергетичної скрути позбавляти живлення не можна. Навіть Київ доведеться (не дай, Боже, чого) позбавляти електрики раніше, ніж ЧАЕС.

Звичайно, на думку світового співтовариства варто зважати. А для Заходу наша станція, схоже, психологічно неприйнятна. Але якщо від нас вимагають її закриття, то їй допомога на заміщення енергетичних потужностей повинна бути надана. Причому не символічна, а така, що відповідала б масштабові втраченого Україною.

Щодо потенціальної загрози від ядерної енергетики басейнам Десни і Дніпра, то закриття ЧАЕС цієї проблеми аж ніяк не вирішує. По-перше, ніяким вольовим рішенням не закриєш забруднену радіонуклідами зону. А, по-друге, у верхів'ях цих безперечно першорядних для України річок функціонують Курська та Смоленська АЕС у Росії. Тож

перед тим, як мітингувати щодо негайного закриття, треба зважити і на це. Дані розмірковування, вважаю, не зайві для тих, хто на словах так настійно і постійно печеться про екологічну безпеку нашої держави.

ПІСЛЯМОВА УПОРЯДНИКА

Сьогодні Микола Іванович Скрека живе у Славутичі. Його дружина у серпні 1995 року оформилася на пенсію. А син Сергій працює майстром цеху санітарного обслуговування на ЧАЕС. Так що в одній родині уже є представники двох поколінь ядерників. Старша донька Наталя вчиться в Київському інституті управління, а молодша Таня — школярка. Захоплюється математикою. Усі вони і досі вважають себе припятчанами.

Я МОЖУ ПРОЙТИ СТАНЦІЮ ІЗ ЗАВ'ЯЗАНИМИ ОЧИМА

Наскільки серйозним випробуванням стала катастрофа на ЧАЕС для її співробітників, можна судити хоча б із того, що серед нас якось мимоволі прижився вираз про періоди до і після війни. Межею між «до» і «після» стало 26 квітня 1986 року. Пам'ять зафіксувала безліч моментів, масу найрізноманітніших деталей, що окреслюють обстановку на станції і навколо неї спекотних весни і літа того року. Може, щось накладалося одне на одне, може, не все можна відтворити з точністю до конкретного дня, але все це було — з кожним із нас, з нами всіма разом, з усім нашим народом, з нашою землею...

Хай мої спогади вкрапляться в мозаїку пам'яті усіх тих, хто був тоді поряд. Не можна жити минулим, але й забувати про минуле не можна.

...26 квітня була субота. Для школярів — день буденний. Відправивши до школи тринадцятирічну Оксану, я почала зі старшою Ольгою, якій на той час уже виповнилося вісімнадцять, будувати плани на вихідні. Це приємне заняття перервав дзвінок у двері. Відчинила. На порозі стояла майстер із спецральної нашого цеху дезактивації Ірина Голубик:

— Збирайся, Олено. Телефонував начальник цеху Курочкін. Терміново викликають на станцію.

— Це ж треба: як тільки вихідний — обов'язково вигадують, якщо не заняття з цивільної оборони, так ще щось...

Але робити нічого. Якщо начальство викликає, треба йти. На вулиці нас зустріло лагідне квітнєве сонце і... міліція. Чоловіків у міліцейській формі було явно більше, ніж звичайно. І навіть військові траплялися, що вже зовсім дивувало.

Підійшли до центру, звідки від перехрестя вулиць Курчатова і Лєніна відправлялися на станцію службові автобуси. Серед людей панувала якась підсвідома тривога. Хтось щось чув, здогадувався, але певного ніхто нічого не знав. Однак невизначеність тривожить навіть більше, ніж явна небезпека.

Я — майстер дільниці дезактивації першої черги повинна була забезпечити явку своїх підлеглих. Знайти змогла лише Ніну Авраменко, Галю Коренюк, Віру Ігоніну і Зіну Шикіну. Решта уже пороз'їжджалася хто куди. Вихідний є вихідний. Хтось запланував зустрітися із друзями, інший вирішив попрацювати на городі.

Ми обслуговували перший та другий блоки, а третій і четвертий були у віданні майстра Тамари Федорівни Кур'ян. На кожній із двох дільниць — до трьох з половиною десятків дезактиваторників. В основному — жінки. Наші знаряддя праці і засоби виробництва — відра, швабри, спеціальні дезактиваційні розчини. Мили турбінні, реакторні цехи, приміщення, в яких сидів персонал. Ті ж прибиральниці, але на атомній станції звалися по-іншому. Про те, що це не проста формальність, переконалися через якихось півгодини. Але, сидячи в автобусі, думали про інше. Хоча уже дещо відчували, а точніше — передчували.

Ті передчуття підтвердила незвичність обстановки. Переїздимо через міст, а на ньому — міліція. Тривожно. І все-таки не стільки вірили, скільки хотіли б вірити, що все це якась учбова тривога. Однак тоненька димова спіраль, що закручувалася в небо над четвертим реактором, на яку ми ні-ні та й поглядали з вікон автобуса, додавала не впевненості, а тривоги. Забігаючи трохи наперед, хочеться згадати і поїздки з роботи, коли-за лісом, де розмістилися корпуси заводу «Юпітер», побачили розвал реактора. Тоді ще ліс не був рудим. А потім у такий спосіб природа відреагувала на лихо. Знімки рудого лісу обійшли сторінки газет і журналів, потрапили в кадри кінохроніки. А в перший день біди нашої на нього звернув увагу присутніх водій автобуса. Точніше — не на нього, а на те, що було за тим лісом. Таку руїну міг зробити лише вибух...

Біля першого адміністративно-побутового корпусу снували позначені червоними хрестами «Рафи» «швидкої допомоги» і поспіль червоні потужні шестиколісні пожежні машини. З корпусу виводили, підтримуючи за руки і плечі чоловіків і жінок, які були на нічній зміні. Стиглося серце від блідості їхніх облич, що були без перебільшення, як полотно.

Тільки увійшли до АПК-1, як зустріли нашого начальника цеху Євгена Андрійовича Курочкіна. На ньому — маска, респіратор:

— Дівчата, швидше! — гукає до нас.

— Куди? Що? — питаю.

— У головному корпусі потрібно негайно провести дезактивацію дев'ятої відмітки. І прачкам потрібно допомагати. Без свіжого спецодягу не обійтись...

Дев'ята відмітка — це центральний коридор з блоками щитових управлінь. Він тягнеться аж до четвертого реактора. До того, що вибухнув кілька годин тому. Ми негайно одягаємо спецодяг, вішаємо дозиметри (останні, виявляється, були ні до чого — не розраховували їх на такі високі рівні радіації). А назустріч — маса людей. Дивуються, що ми збираємося йти по суті в пекло. Вони уже знали більше за нас, розуміли, що використовувана нами марганцівка та інші розчини допомагали в тій ситуації, як кажуть, ніби мертвому припарка. Що могло дати промивання підлоги при загальному дуже високому радіаційному фоні, який постійно «підживлювався» зруйнованим реактором? Та ми працювали до 14-ї години. Потім нас замінили люди із дільниці Тамари Кур'ян. До речі, вони прийшли із Прип'яті пішки. Через ліс, повз розвал реактора. Вони тоді ще нічого не знали. Місто і станція жили поки що різним життям.

Повернувшись із роботи, я застала своїх дочок за обідом. Старша встигла сходити на базар, придбати дещо з продуктів. Менша повернулася зі школи. В місті багато хто прогулювався з дітьми, які ласували морозивом. Тільки й того, що патрулювали військові та міліція.

Ми увечері ще пішли до однієї знайомої на день народження. А її чоловік удень з'їздив до села Чистоголівки. Саме туди (про це довідалися значно пізніше) потягнувся один із радіоактивних шлейфів...

Наступного ранку я пішла на роботу. Була неділя, але це якось забулося. Біда круто поміняла розпорядок, ритм життя, звичні поняття. Все настійніше розповзалися чутки про евакуацію.

Саме враховуючи це, коли їхала на роботу в неділю, попередила дітей, щоб нікуди не виходили з дому. Телефонів у нас не було — новий мікрорайон, отож так і сказала: «Я спробую вирватись до вас» і

поїхала. На станцію людей прибуло значно більше, ніж у суботу. Я зі своїми дівчатами працювала, як і напередодні до 14-ої години. Так само проводили дезактивацію, але основні сили були кинуті на прання білизни, на санпропускник. Це й зрозуміло: до переодягання такої маси людей ми не були готові.

Приблизно опівдні начальник цеху Курочкін повідомив, що евакуація почеться саме о 14-ій, тобто якраз після закінчення нашої зміни. Я попередила його, що влаштую своїх дочок і повернуся.

Приходжу додому — Оксана і Ольга обідають. Вони вже чули по радіо повідомлення про евакуацію. Проінформували і мене, що закликають усіх зберігати спокій і організованість. Автобуси, мовляв, будуть подаватися до кожного під'їзду. Як ми переконалися буквально через якусь годину, саме так і було. І заклики про спокій та організованість потрапили на благодатний ґрунт. У людей спрацювала довіра до влади. Паніки не було.

В одному тільки організатори евакуації помилилися: Було оголошено, що узяти з собою треба тільки найнеобхідніше з розрахунку на три дні. Хоча, може, це була неправда для блага. Та й знову ж таки: навряд чи хто-небудь із найпохмуріших песимістів міг подумати, що Прип'ять як місце постійного мешкання доведеться залишати назавжди.

В автобусах дозволяли займати тільки сидячі місця. Можна уявити, скільки то треба було мобілізувати техніки. Згодом мені розповідав брат, який жив у Києві і мав добрих знайомих у керівних інстанціях, як прийшов до нього один такий знайомий у ніч на 27 квітня та й каже: «Знаєш, що на станції сталося? У тебе ж, здається, сестра там... Поглянь у вікно...». Подивився брат і побачив довжелезні колони автобусів на трасі, що йшла у бік Прип'яті.

...Сіла я в автобус із дітьми. Забрала ще хатнього песика, вкинула у сумку домашній халатик. Нікому, у тому числі й собі, не хотілося показувати, що їдемо надовго.

Повезли нас у село Луговики Поліського району. Тільки в дорозі до декого почав доходити смисл усього того, що сталося. Наче крізь саму біду, їхали наші автобуси дорогою, обабіч якої стояли люди. Шеренги заклопотано-похмурих чоловіків і жінок. Останні взагалі не приховували сліз. Буде в цьому щось дуже схоже на евакуацію, баєну у фільмах про війну. Власне, суть справді одна і та ж. Люди залишали рідні домівки, звичний спосіб життя, обстановку — все залишали.

Автобус супроводжував колгоспний бригадир Йосип. Яюсь так вийшло, що я залишилася в автобусі в числі останніх (тільки почалося село, люди почали виходити: їх забирали сільчани по своїх хатах). «Цю жінку я візьму до себе», — сказав Йосип. Спинив машину біля свого двору. Вийшли. Надворі уже смеркло. На лавці сиділи три жінки. Одна з них була його дружина. «Ну, що ж, приймай, жінко...» — після цих слів Йосипа та кинулася обіймати мене. Не обійшлося без сліз. Все-таки біда зближує людей. Я мала нагоду переконатися в цьому не раз впродовж усіх довгих післяварійних днів, тижнів, місяців. Але це було перше, тому особливо хвилююче враження. Стрічали нас, як рідних...

У Луговиках мої діти пробули до 4 травня, а я затрималася в Поліському. Там були і голова профкому станції Володимир Березін, і головний бухгалтер Іванов. Вони координували роботи, зв'язані з евакуацією. Мені ж доручили формувати групи жінок і дітей, яких вивозили до піонерських таборів Київщини, зокрема до Білої Церкви, а також на південь.

Години о чотирнадцятій чи п'ятнадцятій виїздили з Поліського щодня 15—20 автобусів. В основному було все гаразд, але не без винятків. Пам'ятаю один випадок, коли Березіну довелося викликати міліцію, аби висадити з автобуса молодого здорованя, який тримав на руках трое дітей. Я, мовляв, батько — везіть і мене. Але була чітка установка — вивозити тільки дітей і жінок.

Поки я займалася евакуаційними справами, моя старша дочка встигла побувати в Чорнобилі. Виявляється, вона почула по радіо виступ керівника будівництва Прип'яті Кизими, який закликав допомогти вантажити пісок, що його з вертольотів скидали в зруйнований реактор. Ось моя Ольга разом з однією своєю співробітницею і відгукнулася на цей заклик. Але те було тільки раз. А вже 4 травня я відправила дочок до Жовтих Вод — на свою батьківщину до дідуся та бабусі. І відразу ж підійшла до Березіна і попросилася на станцію.

Від 6 травня почався новий етап у моїй трудовій біографії тих днів. Поселили нас у таборі «Казковий». Жили там і Євген Курочкін, і його заступник Олександр Розторгуєв. На подвір'ї табору під напнутим брезентом зробили санпропускник. Людей, які приїздили, відмивали, переодягали, записували до тієї чи іншої зміни. Кожному визначали місце його тимчасового мешкання.

У моїй зміні працювали Надія Уманець, Михайло Сірик, Леонід Дивисенко, Лідія Походня, Галина Дворник, Галина Шикова, Анастасія Кеуш, Петро Дорошенко, Зінаїда Шикіна. Двох останніх на сьогодні уже нема серед живих. Вічна їм пам'ять...

На роботу їздили автобусами до села Копачів. Це приблизно посередині між Чорнобилем і Прип'яттю. А там від автобуса бігли до бронетранспортерів. Бігли, щоб якомога менше на відкритому повітрі «нахапатися» радіації. Наша екіпіровка — темний спецодяг, «пелюстки» (так ми називали респіратори, якими, до речі, не завжди користувалися, — незручно в них працювати, хоча за технікою безпеки і необхідно).

Те, що було в перші післяаварійні дні біля побутового корпусу, важко передати словами. Море різної техніки. І море багнюки після щедрих травневих дощів. І водночас якась спустошеність. Здавалося, навіть повітря завмерло.

У другій половині травня нас розділили на вахти. Два тижні працювала одна, а потім на її місце заступала інша. Так я стала начебто начальником маленької зміни нашого цеху дезактивації. Обслуговували ми перший адміністративно-побутовий корпус і санпропускники. На четвертому поверсі переодягалися наші люди зі станції — персонал реакторного, турбінного цехів, ремонтники. А на другому — військові, які також почали прибувати у травні. Рядові строкової служби були під командуванням офіцерів. Рядові — це ж просто хлопчики, яким сьогодні, через десять років після тих трагічних днів не кожному тридцять виповнилося. Діти мої...

З роботою військових нам доводилося стикатися безпосередньо. Мені в тому числі. Яюсь уже після зміни десь опівночі мене викликали до штабу, який розміщувався у підвальному приміщенні під адміністративно-побутовим корпусом. Завдання, яке поставили, спершу навіть шокувало. Виявляється, не прибув із Чорнобиля майстер Кольської атомної (працівники цієї станції також допомагали нам у ліквідації наслідків аварії), який повинен був розводити по об'єктах військових. І розвести їх доручили мені. Хлопці також не сподівалися побачити в ролі того, хто вказує їм місце роботи, хто фактично ставить перед ними завдання, жінку. Але то все емоції, які статутом не передба-

чені. Отож веду чотирьох хлопців сто сьомим коридором (це транспортний коридор, куди заїздять машини). І перше питання, яке задає один, ставить мене в тупик:

— Скажіть, будь ласка, коли ми зможемо мати дітей?

Скільки житиму, пам'ятатиму це. А що я могла відповісти? Що я знала? Так прямо і сказала:

— Нічого певного не знаю. З такими питаннями треба звертатися до медиків...

Після розводу відразу послали до другого адміністративно-побутового корпусу завести спецодяг. Тут, як завжди, виручив бронетранспортер. Підїхали до корпусу, відкрили люк. Солдати викидали мішки з одягом прямо до однієї спеціально виділеної для цього кімнати. Закрили люк і поїхали далі. Так бувало не раз. «Давай я з'їжджу, — запропонував якось Михайло Сірик. — Що це ти все сама?». Та я намагалася якомога більше брати такі доручення на себе. Надто багато люди одержали радіації. А я ж виросла біля уранових копалень, багато працювала на збагачувальній фабриці у Казахстані. Мені здається, що якийсь імунітет навіть до радіації маю. Хоча імунітет імунітетом, а на ногах з'явилися виразки, які з часом довелося серйозно лікувати. Згаданий вище Михайло Сірик одержав серцеву недостатність. Зараз живе у Славутичі, зустрічаємося. Та це я вже забігаю наперед.

Допомагали військові і в пральні. Тягати діжки з мокрою білизною жінкам було, ой, як нелегко. А міняти спецодяг доводилося дуже часто. Власне, після кожної зміни кожному. А в особливо небезпечних місцях зміна тривала буквально хвилини. Верхній спецодяг взагалі пранню не підлягав. Його вивозили в мішках до села Буряківки, де ще до катастрофи було звалище твердих радіоактивних відходів. Десь на базі його і поховання цього одягу потім розгорнули. У кар'єри поскидали, загорнули бульдозером. Так мені хлопці говорили. Мабуть, катастрофа на ЧАЕС «з'їла» всі запаси спецодягу в колишньому Союзі.

Військові спершу навіть обурювалися. Що це, мовляв, за відповідальне доручення — «роби», вантажити-розвантажувати. Але коли вимовлялося жорстке слово «треба», припинялися всі розмови. Ми були під владою цього слова. Причому не тому, що боялися якоїсь карі — догани чи ще чогось. Це якось відступило на другий план. Просто, як на війні, розуміли необхідність виконання того чи іншого завдання. Розуміли, що від цього може залежати чиесь життя. А щоб якомога менше піддавати його загрозі, ризикували своїм здоров'ям та і життям також.

Запам'ятався і випадок, коли у військових чомусь не спрацював їхній залізний принцип дисциплінованості. Чоловік сто їх піднялися на четвертий поверх і вимагали спецодяг, хоча мали переодягатися на другому. На четвертому переодягався персонал станції. Довелося прояснити воістину бійцівські якості. Не попросила — наказала:

— Негайно вниз!

У моїх словах було стільки рішучості, що ніхто не спромігся щось заперечити. А вийшло, що на другому поверсі накопичилося море брудного одягу. А хтось до того ще й закрутив засувку зливу води. Поверх почало підтоплювати. І військові пішли вгору, вимагаючи спецодягу, якого там для них просто не було. Це ж треба було все пояснити. Але часу на пояснення не було й хвилини. Тому й довелося діяти методом наказу. А потім із двома своїми співробітницями ми затарили сто двадцять мішків цим брудним спецодягом. Це робили настільки в темпі, що й про рукавиці забули. А вони були за технікою безпеки обов'язковими...

Не встигли, як кажуть, охолонути після цього конфлікту, у якому потім розбиралося керівництво станції, як на четвертий поверх ще четверо невідомих з'явилися. Під гарячу руку я й на них накинулася:

— Звідки і хто?

Виявилось, кореспонденти московські. Так я несподівано потрапила в поле їхнього зору. Писали про мене журнали «Огонек», «Работница». Але працювали ми не для преси, зрозуміло. Це просто так згадалось. Принагідно.

...Шкодою часом, що я не художниця. Здається, найкраще усе побачене можна було б втілити на полотні. Зокрема незвичайний (не знаю, яким словом його назвати) колір застиглого повітря в центральному коридорі, яким можна дістатися прямо до четвертого блока. Особливо зримим це відчуття бувало ночами, коли стихали зайві звуки, ставало менше людей навколо. А працювати ночами після того, що сталося 26 квітня 1986 року, стало звичним. Та і денні вахти несли немало незвичного, часом парадоксального. Ми всі, у тому числі і керівництво, багато чого не знали. Це приводило до того, що окремі розпорядження важко було виконати. Іноді ж їх виконання вело до не зовсім виправданого ризику.

У цьому відношенні характерною була перша нічна дезактивація. Перед її проведенням ми не одержали детальних інструкцій, що мало не привело до зайвого опромінення. Ідемо з відрами і швабрами «де-в'яткою» десь близько другої години ночі. Мертва тиша навколо. І раптом відчиняються двері одного з бічних приміщень. З них виходить змінний інженер-механік реакторного цеху Олександр Новиков — мій хороший знайомий:

— Ти куди? — питає.

— Направили на третій блочний щит управління робити дезактивацію.

— Ви з глузду з'їхали. У перехідній галереї півкроку вбік ступити не можна. Хто вас інструктував?

— Хто б не інструктував, а йти треба. Там же люди...

— Ідіть притиснувшись до стінки..

Стривожено подивилися на мене напарниці. А я тільки повторила:

— Треба йти.

І пішли. Помили підлогу і таким же чином, тісно притиснувшись до стіни, повернулися. І так було не раз.

Чимало допомагали нам працівники Кольської атомної, які прибули з півночі Росії. Спершу дезактивацію проводили тільки в першому адміністративно-побутовому корпусі. А потім і всю станцію почали до ладу доводити...

Шахтарі вибирали ґрунт під реактором, 20—30 хвилин роботи — і зміна. Більше знаходитися там було смертельно небезпечно. І не тільки через радіацію. Було нестерпно жарко. Травень 1986-го був надзвичайно жарким. Ніби й природа разом із бідною нас на міцність вирішила випробувати. У бронетранспортерах, розпечених сонцем, неможливо було сидіти. Але ж доводилося. А потім почали виручати оббиті свинцевими листами автобуси. Їх ми прозвали «свинобусами». Сидиш і нічого, що навколо діється, не бачиш. Ніби в капсулу якусь помістили тебе. Три чи чотири їх було. Ними довозили до першого адміністративно-побутового корпусу прямо із «Казкового».

«Казковий» вартий того, щоб згадати про нього окремо і детальніше. Розташований на мальовничому березі річки Уж кілометрів за 40 від ЧАЕС у дубовому гаю. До катастрофи у ньому відпочивали діти працівників станції. А тепер він прийняв дорослих, для яких з червня став вахтовим містечком. Два тижні з нього ми їздили на роботу. Потім наше місце займали інші. Ми ж їхали у Тетерів. Це — районний центр Київської області. Там також розмістили працівників станції на базі якогось санаторію. Кілька днів після вахти тривало медичне обстеження, яке проводили лікарі нашої санчастини. Далі можна було діяти за бажанням: або зоставатися тут же, де було і житло, і харчування організували, а можна було їхати в інше місце. Більшість обирала другий варіант. Адже як би добре не було в санаторних умовах, але багато хто кудись подалі відправив дітей, дружин, рідню. Хотілося побачитись. Тим паче, що як вони там були влаштовані, ніхто не знав. Я поїхала на Дніпропетровщину до рідних Жовтих Вод.

Двотижневий відпочинок у колі родини в Жовтих Водах минув миттєво. Повернулася до «Казкового». Там ми також затрималися не надовго. Уже в липні почалося переселення на теплоходи. Мабуть, за асоціацією з відомим твором Чингіза Айтматова, ми називали їх «білими пароплавами». Перевалочним пунктом перед тим, як стати на палуби, була для нас Глібівка. Це село на березі Київського моря зустріло пахошами розмороженого сонцем соснового лісу. Днів чотири пробули в ньому. А потім швидкісні «ракети» доставили вже на «білі пароплави». Мені випало жити на «Карелії». Її віддали у розпорядження цеху дезактивації. Так що рядок із відомої пісні щодо Карелії, яка буде довго снитися, мені часом і досі пригадується.

Дехто може зауважити, що тоді було не до пісень. Воно і так, але не зовсім. Життя, попри всі негаразди, продовжувалося. То там, то там на стації можна було побачити, як котрась із жінок, відкинувши «пелюстки» і прилаштувавшись у затишному куточку з люстерком, підфарбовує брови чи підправляє помаду на губах...

Наступним етапом нашого шляху стало селище Зелений Мис. Теж вахтове, тобто там жили, коли їздили протягом двох тижнів на роботу, а потім відпочивали в більш пристосованих умовах. Для мене такі умови забезпечила двокімнатна квартира у Києві, на Троещині. Свого роду материк.

Зелений Мис — це селище із збірних будинків. Нам випали одноповерхові котеджі фінського виробництва. У двокімнатних квартирах з ванною і кухнею, як кажуть, можна було жити. І що цікаво: ми не просто жили тут, але навіть рвалися на роботу. Спільна біда настільки зблизила, зріднила всіх, що ліквідатори стали, наче одна родина.

Сказане про одну родину стосується не тільки власне чорнобильців, але й тих, хто прибув нам на допомогу з інших станцій. Про співробітників Кольської я вже згадувала. А ще були у нас і працівники Кримської атомної, яка тоді споруджувалася і будівництво якої згодом було заморожене. На всіх ділянках вони були з нами поруч. Зокрема і під час зварювальних робіт під дуже потужним опроміненням. Аби хоч трохи прикрити зварника, вирішили «забарикадувати» отвір, звідки ішло смертоносне проміння, свинцевим листом. Згодом для подібних операцій спеціальний пристрій раціоналізатори виготовили. А тоді, вперше довелось той лист підштовхувати нашим буденним знаряддям виробництва... шваброю. І це випало на мою долю. І це також, як і все інше, не може забутись. Не повинне забуватись...

ПІСЛЯМОВА УПОРЯДНИКА

До 1990 року працювала Олена Миколаївна Дейнега на станції. А тоді її — на той час уже заступника начальника цеху дезактивації — було вирішено «вивести із зони». За станом здоров'я. Це повідомлення зустріла зі сльозами на очах.

Зараз О. Дейнега — майстер готельного комплексу «Котеджі» у Славутичі. Тут живуть і обидві її дочки. Молодша Оксана працює у відділі підготовки планових ремонтів на ЧАЕС, а старша Ольга — під керівництвом матері у готельному комплексі. Внук Сашко у вересні 1995 став першокласником.

Згадкою про ЧАЕС, якій безпосередньо віддала десять років, з яких друга половина за умовами мало чим відрізнялася від фронткових, став орден Трудової Слави третього ступеня, одержаний у грудні 1986 року. А ще — відчуття належності до дружнього колективу, який відстоював своє дітище і продовжує працювати на станції.

Душею і воля там. Те, що це саме так, важко не повірити після зробленого теж зі сльозами на очах визнання: «Мені б зараз оце очі зав'язали — автоматично пройшла б по всіх відмітках, починаючи від адміністративно-побутового корпусу. Ішла б і називала, де знаходжуся. Ні разу б не помилилася...».

